

CAHIER #3

Duurzaam ruimtegebruik

Verslaglegging van de lezingenreeks Less is More – minder ruimte vraagt om meer architectuur.

INHOUD

INLEIDING	5
NIEUWE FOUTEN MAKEN Thomas Rau	6
VERDICHTING EN MOBILITEITS- GEBONDEN GRONDGEBRUIK ALS MOTOREN VAN EEN DUURZAME RUIMTELIJKE ORDENING Leo Van Broeck	10
KNOOPERVEN: ONTWIKKELINGS- STRATEGIE VOOR VRIJKOMENDE AGRARISCHE ERVEN Ruut van Paridon	14
COLLECTIEVE VOETAFDRUK Erik Wieërs	18
MINDER RUIMTE VRAAGT OM EEN RUIMERE BLIK Daniëlle Segers en Huib van Zeijl	22
HUIS HOUDEN Marie-José Van Hee	26
DE WINST VAN HET NIET-BOUWEN Dimitri Minten en Tim Vekemans	30
LESS IS MORE - MINDER RUIMTE VRAAGT OM MEER ARCHITECTUUR Verslag debat	34
COLOFON	46

NIEUWE FOUTEN MAKEN

Thomas Rau

SPREKER:
Thomas Rau

BUREAU:
RAU architecten en Turntoo,
Amsterdam

BIOGRAFIE:
Thomas Rau volgde opleidingen op het gebied van beeldende kunst en dans aan de Kunstacademie en studeerde architectuur aan de RWTH Aken. Sinds 1990 werkt hij als architect in Amsterdam, waar hij in 1992 RAU oprichtte. Thomas Rau neemt actief deel aan de huidige internationale discussie over duurzaamheid, de ontwikkeling van energiebesparende technologieën en grondstoffenschaarste. Hij staat op de 4e plaats in de jaarlijkse Duurzame 100 van het dagblad Trouw en werd uitgeroepen tot Nederlands Architect van het Jaar 2013.

WEBSITE:
www.rau.eu

LEZING:
06.02.2014
Kamp C

Gemeentehuis Brummen. Beeld: Petra Appelhof

VREEDZAME TERRORIST

Een vreedzame terrorist noemt Thomas Rau zichzelf. Omdat architectuur het resultaat is van een economisch model, gaat Rau dieper in op de noodzaak tot een radicale ommezwaai van ons economisch denken. Vandaag wordt alle maatschappelijk kapitaal zoals olie geprivatiseerd en zo wordt de ecologie geëconomiseerd. Dit moet dringend veranderen. We mogen niet langer rooibouw plegen op de aarde, maar moeten onze rooibouwmaatschappij omzetten in een oogstmaatschappij. Een ecologisering van de economie is de toekomst.

Wat betreft energie hebben we geen tekort, maar juist een probleem met de vraag. Ten eerste is ons economisch model sterk gericht op consumptie. Apparaten zijn gemaakt om na korte tijd kapot te gaan. Reparaties zijn relatief duur en sporen

aan tot nieuwkoop. Bovendien maken we gebruik van eindige energiebronnen en betalen hiervoor veel geld aan een aantal grote bedrijven. Door overmatige consumptie leidt dit tot schaarste. Tot slot verbranden we ons afval en zo raken we onze energiebronnen (grondstoffen) definitief kwijt. In plaats van 'cradle to cradle' werken we van 'cradle to grave'. We hebben een gesloten, lineair systeem gecreëerd, waarin grondstoffen niet worden gerecupereerd.

Kortom, we hebben dringend nood aan een nieuw economisch model en een nieuwe relatie tussen producent en consument. Vandaag draagt niemand nog de consequenties voor zijn daden. Producten worden verkocht en daarmee wordt ook de verantwoordelijkheid afgestaan. Rau pleit voor een omkering.

TURNTOO

Rau stelt een nieuw economisch model voor waarin enkel prestaties tellen en geen eigendom meer bestaat. Hij refereert hiervoor naar de luchtvaart, waar passagiers enkel betalen voor de vlucht en geen eigenaar worden van een vliegtuig. We evolueren van verbruikers naar gebruikers. In deze nieuwe circulaire economie kopen we geen lampen meer, enkel nog lichturen. We kopen geen wasmachines, maar betalen enkel wasbeurten. De producent blijft eigenaar en leent zijn producten, en daarmee grondstoffen, tijdelijk uit aan de gebruiker. Hiermee stelt Rau het Turntoo-principe voor als een alternatief voor cradle-to-cradle.

Producenten zullen op deze manier in staat blijven om te produceren, de grondstoffen worden niet meer verkocht. Bovendien zal de fabrikant beter nadenken over zijn producten en hun levensduur. In dit economisch model is het voor de fabrikant niet meer wenselijk dat producten snel kapotgaan, integendeel. Hierdoor krijgt de klant uiteindelijk meer kwaliteit aangeboden.

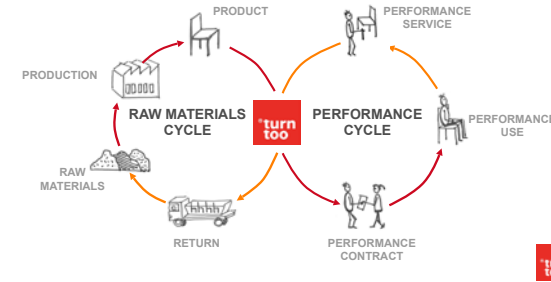
ARCHITECTUUR

Deze filosofie past Rau ook toe in zijn architectuur. Hij wil met zijn gebouwen bijdragen aan de aarde, in plaats van deze te vernietigen. Hij toont oude gebouwen die getransformeerd zijn voor een nieuwe functie, bijvoorbeeld de Karel de Grote

Hogeschool aan de Groenplaats in Antwerpen. Naar aanleiding hiervan stelt hij dat we in de toekomst moeten verdunnen (minder ruimte voor elk programma) en niet verdichten. Hij toont nieuwe gebouwen met energie- en duurzaamheidsoptimalisaties. Energiebesparing begint aan de binnenkant van de gebouwen door zoveel mogelijk CO₂ als energiebron aan te wenden.

Zijn eigen kantoor is een proeftuin voor het Turntoo-principe. Het interieur is niet in eigendom van het architectenbureau, het is een volledig 'performance based interior'. Het bureau betaalt lichturen aan Philips, zituren aan de stoelfabrikant en loopuren aan de tapijtfabrikant. Ook het gemeentehuis van Brummen is op deze manier gebouwd voor de komende twintig jaar. Alles is demontabel. De opdrachtgever kent het exacte aantal grondstoffen in dit gebouw en betaalt enkel de prestaties aan alle producenten. Zo kunnen de gebouwen mee evolueren met de inzichten in energie en duurzaamheid. Dit leidt tot intelligente, aanpasbare gebouwen.

Rau stelt dat we aan de vooravond staan van een nieuwe revolutie die vanuit onszelf moet groeien: "Ga eens op je hoofd staan, en verander je eigen perspectief!" Door een groeiende schaarste aan grondstoffen en energiebronnen zullen ook producenten hiernaar evolueren. Samen moeten we niet langer de aarde vernietigen, maar een meerwaarde creëren voor de aarde. <<

Karel de Grote-Hogeschool, Antwerpen

Gemeentehuis Brummen. Beeld: Léontine van Geffen-Lamers

Kantoor RAU architecten, Amsterdam

**VERDICHTING EN
MOBILITEITSGEBONDEN
GRONDGEBRUIK ALS MOTOREN
VAN EEN DUURZAME RUIMTELIJKE
ORDENING**

Leo Van Broeck

SPREKER:
Leo Van Broeck

BUREAU:
BOGDAN & VAN BROECK, Brussel

BIOGRAFIE:
Leo Van Broeck is sinds 2007 zaakvoerder van BOGDAN & VAN BROECK en professor architectuurontwerp aan de KU Leuven. In 1997 stichtte hij de vzw Stad en Architectuur. In 2002 stond hij, samen met Koen Van Synghele, in voor de haalbaarheidstudie en de lancering van het Vlaams Architectuurinstituut. Hij is voorzitter van de Koninklijke Federatie van Architectenverenigingen van België.

WEBSITE:
www.bogdanvanbroeck.com

LEZING:
11.04.2014
de Warande

EINDIGHEID VAN ONZE PLANEET

We hikken aan tegen het einde van de mogelijkheden van onze planeet. Leo Van Broeck verheldert zijn verhaal met duidelijke cijfers: in 2013 hadden we al op 20 augustus, Earth Overshoot Day, de energie opgebruikt die de aarde ons ter beschikking stelt voor het hele jaar. Maar het einde van de mogelijkheden gaat niet enkel over energie, het gaat ook over het aantal mensen en hun ruimtegebruik. We zijn met teveel mensen op deze aarde en dit aantal blijft groeien. Qua aandeel bebouwd oppervlak haalt België de tweede plaats op de wereldranglijst: twintig procent van onze ruimte is bebouwd. “Met elf miljoen mensen, het inwoneraantal van een metropool, hebben we een heel land de verdoemenis in verkaveld.” Bovendien rest van Vlaanderen een ecologisch dode ruimte. Er zijn nog enkele reservaten met fauna en flora (2,6 procent), maar het grootste deel van Vlaanderen is ingenomen door de mensen. Elke dag verdwijnen zes voetbalvelden aan open ruimte. Een prognose voor 2050 toont Vlaanderen als één bebouwde, verharde vlek.

Ook onze mobiliteit is een probleem en raakt niet zomaar opgelost. Zelfs als iedereen vandaag met elektrische auto's zou rijden (of op koolzaadolie), verbruiken we teveel energie en staan we nog steeds in de file. We horen ons gedrag te veranderen. Binnen ons verspreid model van bebouwing kan openbaar vervoer in Vlaanderen nooit rendabel worden, in tegenstelling tot een model van elf miljoen mensen in één stad, zoals Parijs. We betalen in België de hoogste prijs op gas, elektriciteit en riolering door de grote spreiding. Dat levert meerkosten op van vier miljard per jaar, de prijzen liggen zowat twintig procent hoger dan in de rest van Europa. We schieten in eigen voet.

Als boosdoener wijst Van Broeck in de eerste plaats naar de economie die gericht is op groei. Er is juist nood aan stagnatie, want groei is enkel mogelijk in een oneindige ruimte met oneindige energiebronnen. Bovendien is de grote spreiding en versnippering in Vlaanderen te wijten aan onze anti-stedelijke houding. Elk dorp wil een dorp blijven, iedereen wil in het groen wonen. Hoogbouw wordt niet geapprecieerd. In naam van het landschap, consumeren we steeds meer van dat landschap.

Den Travo, Hoeilaart - Beeld: Frederik Verduyck

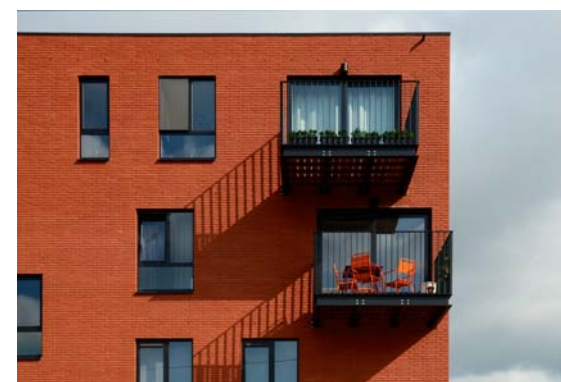

Buenos Aires - Beeld: Leo Van Broeck

WE MOETEN VERDICHTEN

Van Broeck streeft naar een omkering van deze anti-stedelijke houding en stelt ons hele gedrag in vraag. Hij haalt Buenos Aires aan als een inspirerend voorbeeld. In deze stad is nooit een maximale bouwhoogte vastgelegd. Wel is een totale massa per bouwblok vastgelegd, gekoppeld aan een systeem van verdeling van de massa over de verschillende percelen en de bezonning. De torens die in de bouwblokken zijn ontstaan, zijn nu beschermd erfgoed. Ook in Nederland staan veel hoge gebouwen en is er veel aandacht voor gezinsvriendelijke hoogbouw, met speelruimtes gekoppeld aan brede gangen als ontmoetingsruimte. Bovendien bestaat onze bevolking niet enkel uit modale gezinnen, maar steeds meer uit andere gezinsvormen als eenoudergezinnen en samengestelde gezinnen.

Om in Vlaanderen een omkering te realiseren, stelt Van Broeck nieuwe maatregelen voor. We moeten vertrekken vanuit een minimale kroonlijsthoogte, niet een maximale; in plaats van een inventaris onbebouwde percelen, is een inventaris verdichtbare percelen bruikbaar; de mensen aan de stedelijke loketten horen een herscholing te krijgen; de regel van harmonie als basis van goede ruimtelijke ordening dient te worden afgevoerd; de grondrechten ruilen en hiertoe de regelgeving aanpassen; slechtgelegen woongebieden inkrimpen; een differentiatie opzetten van de prijzen voor gas, elektriciteit, water en riolering in plaats van gesubsidieerd wangedrag (wie op een afgelegen plek woont, hoort meer te betalen). Dit alles wil Van Broeck verenigen door het opzetten van een transversale taskforce.

Centrale Werkplaatsen, Leuven - Beeld: BOGDAN & VAN BROECK

HET VOORBEELD STELLEN

Als architecten, stedenbouwkundigen, landschapsarchitecten, projectontwikkelaars, aannemers en ambtenaren moeten wij dringend de sleutels in handen nemen. Wij hoeven niet verkozen te worden maar hebben een voortdurend mandaat om samen op te treden tegen de verdere aantasting en versnippering van onze aarde.

Als architect toont Van Broeck zelf het goede voorbeeld. Zeven jaar geleden renoveerde zijn bureau een vrijstaand huis, sindsdien ontwerpen zij geen nieuwe vrijstaande woningen meer. BOGDAN & VAN BROECK bouwt enkel nog in hoge dichtheden. In Brussel heeft het bureau de filmschool RITS ingenieus ingepast in een bestaand gebouwencomplex. In een binnengebied van Leuven werd een bestaande mouterij behouden. De muren zijn volledig dichtgemetseld en vervolgens zijn daar nieuwe ramen uitgeslepen passend bij het nieuwe programma. Dit heeft geleid tot een interessante 'palimpsest' van raamopeningen. Het reconversieproject in Wijnegem omvat nieuwbouwtorens in afwisseling met bestaande silo's.

Tot slot toont Van Broeck een landschapsproject van het bureau Rietveld Landscape/RAAAF in Nederland, een doorsneden bunker. Het is belangrijk om out of the box te denken. We hebben creativiteit nodig om de huidige ruimtelijke en maatschappelijke crisis aan te pakken. We moeten duurzaam en ecologisch blijven bouwen, maar tegelijk opletten dat we niet alles willen overgieten met een groen sausje. We moeten ook de fundamentele problemen aanpakken. We mogen niet tevreden zijn met de passiefbouwvilla met zonneboiler op het dak, als de bewoners elke dag in de file gaan staan. <<

**KNOOPERVEN:
ONTWIKKELINGSSTRATEGIE
VOOR VRIJKOMENDE AGRARISCHE
ERVEN**

Ruut van Paridon

SPREKER:
Ruut van Paridon

BUREAU:
Van Paridon x de Groot
landschapsarchitecten,
Amsterdam

BIOGRAFIE:
Ruut van Paridon studeerde in 2003 cum laude af als landschapsarchitect aan de Academie van Bouwkunst te Amsterdam. In 2007 richtte hij samen met Karen de Groot het bureau Van Paridon x de Groot landschapsarchitecten op. Met ontwerponderzoek, de ontwikkeling van strategische projecten op regionaal niveau en concrete inrichtingsplannen werken ze aan de vernieuwing van het buitengebied. Op dit moment werkt hij aan projecten die gaan over waterveiligheid, landbouw, erftransformaties, infrastructuur, landelijk wonen en hergebruik.

WEBSITE:
www.vpxdg.nl

LEZING:
03.04.2014
Kamp C

Knooperf de Oostermaet Deventer (Architect Franz Ziegler)

Het bureau van Ruut van Paridon werkt aan landschappelijke, ruimtelijke onderzoeken en projecten, vaak met een grote maatschappelijke relevantie. Hij vertelt over projecten waaraan hij de afgelopen jaren heeft gewerkt: strategieën rond openbaarvervoersknopen in Heerhugowaard, nieuwe energielandschappen, onderzoek naar de kustveiligheid bij het stijgen van de zeespiegel, tot de bouw van een biologisch-dynamische boerderij.

ANALYSE VAN HET ERF

In 2003 bracht Van Paridon alle agrarische bedrijven in kaart: 90.000 stipjes op de kaart van Nederland. Diverse patronen waren herkenbaar. Elk Nederlands cultuurlandschap heeft zijn eigen erftype. Afhankelijk van de streek gaan de bewoners een andere relatie aan met het landschap. In veengebieden is de ruimtelijke opbouw van het erf en de akkers langs lange lijnen georganiseerd. In Kampendijk liggen de erven op hoger gelegen terpen, waarbij het omliggend landschap regelmatig overstroomt. Een kamerlandschap, met een grote herkenbare logica, is nooit bedacht vanuit de lucht ook al lijkt dit soms zo. De Noordoostpolder, waar de Zuiderzeebodem is drooggelegd, is duidelijk wel op de tekentafel tot stand gekomen.

In het agrarisch landschap is een evolutie gaande. Iedere dag stoppen in Nederland zeven boeren, dat wil zeggen elk jaar twee tot vier procent van alle boeren. In 2030 zal nog maar vijftien procent van de erven door boeren bewoond worden. De overige veranderen naar een verburgerlijkt landschap met boerderettes, geësthetiseerde erven of andere vormen van bedrijvigheid zoals autohandelaren. Dit zijn functies die niet langer een directe relatie met het landschap aangaan. Het is een geleidelijk proces dat het landschap verarmt.

Ter illustratie zoomt Van Paridon in op Zuid-Twente, een prachtig landschap met akkers, beplanting met eiken, weilanden en beeklopen. Een erf lijkt hier een toevallige concentratie van bebouwing en beplanting, met een openbare route dwars eroverheen. Dit laat de essentie van een erf zien: een privaat landschap dat ook publiek toegankelijk is. Sinds 1900 zijn de kleinere, fijnmazige routes van en naar erven echter vaak verdwenen. De oorspronkelijke beplanting had functionele redenen, maar verdwijnt eveneens geleidelijk aan tot de betekenis van het landschap volledig komt te vervallen.

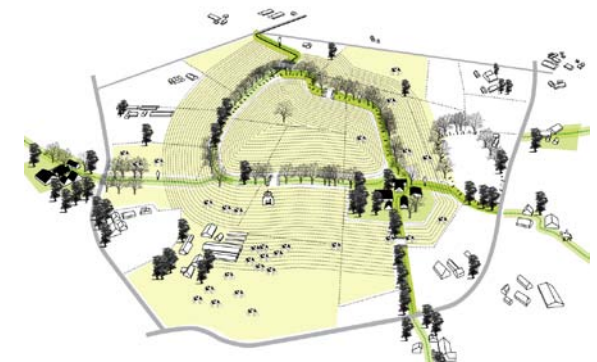
Huidig landschap met fragmenten...

Versterking en verrijking met nieuwe beplantingen

Knooperfoutes pakken de fragmenten op...

Nieuwe ruimte voor de landbouw

KNOOPERF ALS NIEUWE AANPAK

In functie van het behoud en herstel van het landschap, bedacht Van Paridon x de Groot het concept 'knooperf'. De erven blijven slechts kleine fracties van het landschap en de actieve boeren blijven de grootste eigenaars van de open ruimte. Toch kunnen de knooperven een belangrijke rol spelen. Vanuit elk erf kunnen landschappelijke structuren uitwaaiëren als tentakels, die samen een raamwerk in het landschap vormen. Het voorstel bouwt voort op de middelgrote boerenbedrijven waarvan het grootste aandeel grond naar de grote boeren gaat, maar de randen en de routings weer bij het erf horen. Er ontstaan robuuste erven met een schaal die ertoe doet en die een multifunctionele invulling kan krijgen voor wonen en werken. De erven bouwen verder op de oorspronkelijke kwaliteit van het gebied en zorgen dat bewoners opnieuw trots en betrokken zijn bij het landschap.

De landschapsambitie voor de knooperven is: een goed erf, functioneel en toegankelijk, dat bijdraagt aan het beheer van het landschap, inhaakt op de grotere schaal en een relatie met zijn omgeving aangaat.

De mogelijkheden en voorbeeldprojecten zijn talrijk. Zoals de transformatie van een intensieve kippenhouderij, die door de gemeente is uitgekocht en waar de vroegere kerkweg naar het erf is hersteld. Of de inrichting van een seniorenerf met aan de rand een theetuin, die een nieuwe relatie met het dorp aangaat. Of in Vasse waar een oud, monumentaal landgoed aan de dorpsrand ingericht is als uitbreiding, als alternatief voor een nieuwe woonwijk. Een goed knooperf draagt zowel bij aan het karakter van de regio, als aan de leefbaarheid van het dorp en het landschap. <<

Nieuwe zorgfuncties: Knooperf de Oostermaet Deventer, 12 zorgappartementen (Architect Franz Ziegler)

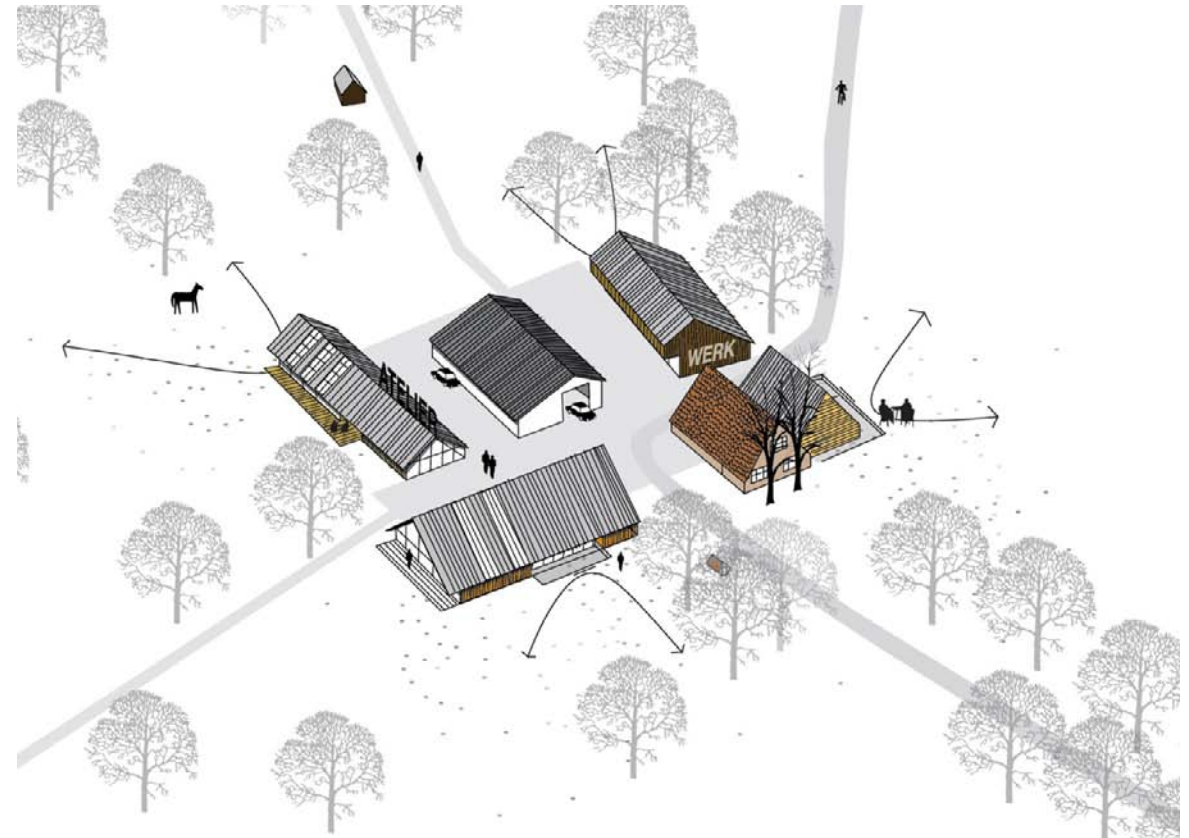

Koppeling aan wateropgave, Knooperf Landgoed Westerflier (Architect Ten Dam)

Schaalvergroting in de landbouw - verburgerlijking van het landschap

Kansen voor wonen en werken, oud en nieuw, hobby's, collectieve voorzieningen...

COLLECTIEVE VOETAFDRIJK

Erik Wieërs

SPREKER:
Erik Wieërs

BUREAU:
Collectief Noord architecten,
Antwerpen

BIOGRAFIE:
Erik Wieërs studeerde architectuur in Antwerpen (NHBS, 1987) en licentiaat wijsbegeerte in Brussel (VUB, 1991). Momenteel is hij als docent verbonden aan de faculteit Ontwerpwetenschappen van de Universiteit Antwerpen, waar hij architectonisch ontwerpen doceert. Hij was stichtend vennoot van Meta architectuurbureau en Huiswerk architecten. Hij is lid van de Welstandcommissie van de stad Antwerpen. In 2011 richtte hij Collectief Noord op, samen met Pieter Eeckeloo, Christopher Paesbrugge, Hans Van Bavel en Peter Wils.

WEBSITE:
www.collectiefnoord.be

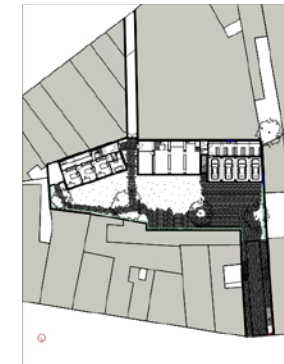
LEZING:
06.05.2014
de Warande

IDEOLOGIE EN TYPOLOGIE

Erik Wieërs start met een betoog over de relatie tussen de heersende opvatting over de samenleving en de actuele architectuur. Een gebouw vertegenwoordigt een maatschappelijke realiteit. Onze maatschappij heeft geen aandacht meer voor de relatie tot het collectieve, ze is sterk geïndividualiseerd. Iedereen heeft zich teruggetrokken op zijn private perceel. Bovendien is Vlaanderen quasi volgebouwd. Hoe kunnen we als architect hiermee omgaan?

Hoewel Martin Buber een godsdienstfilosoof was, is zijn boek 'Ich und du' een belangrijke inspiratiebron voor Wieërs. Buber stelt dat om ons 'ik' te ontwikkelen we een relatie met een 'wij' nodig hebben. Vertaald naar architectuur betekent dit dat we als individu nood hebben aan collectieve en publieke relaties. Het een kan niet zonder het ander. Het private wonen kan pas karakter krijgen door een relatie met het collectieve en het publieke. Veel ideaalbeelden voor de stad leggen te veel nadruk op het publieke of juist op het collectieve. Architectuur, een typologie, wordt gezien als vertaling van een maatschappelijke verhouding, een ideologie. In het modernisme is daarmee de rol van de architect overschat.

Collectiviteit is wat ontbreekt in de Vlaamse sprawl. Als je vandaag woningen bouwt is het een economische en ecologische plicht je af te vragen wat de woningen kunnen delen: een warmtepomp, een tuin, een wasplaats, een elektrische auto, een bezoekerskamer? Maar van die nieuwe collectieve ruimte moeten we niet een nieuwe ideologie maken. De vraag naar nieuwe woningtypologieën is de foute vraag. Architectuur is contextueel, er is behoefte aan maatwerk. Wieërs illustreert met enkele projecten hoe zijn bureau Collectief Noord hieraan werkt.

SITE VAN VOORMALIGE DRUKKERIJ, ANTWERPEN

In het binnengebied van een gesloten bouwblok in Antwerpen, realiseerde Collectief Noord een project van drie woningen en een architectenbureau. In dit project is een collectieve tuin gemaakt, maar tegelijk veel aandacht besteed aan de behoefte aan privacy. Zo heeft elke woning een eigen dakterras als private buitenruimte en zijn de voordeuren niet gekoppeld aan de collectieve tuin. Enkel slaapkamers zijn voorzien op het gelijkvloers, zodat de kans op private toeëigening van de tuin is verkleind. De bezoekers aan de kantoren zorgen voor een beperkte dynamiek in de tuin. Maar een openbare route door de binnentuin was niet gewenst in dit gebied, dit zou de intimiteit van de plek te veel verstoren.

Beelden: Collectief Noord

WOONZORGCLUSTER GITSCHOTELHOF, ANTWERPEN

Als een vrijstaand gebouw op een bouwperceel zorgt het bestaande woonzorgcentrum Gitschotelhof voor een breuk met de omringende klassieke stratenstad met gesloten bouwblokken. Bij de uitbreiding en renovatie moet het woonzorgcentrum meer deel worden van het woonweefsel. Collectief Noord ontwerpt een nieuwe rafelrand en maakt een publiek binnengebied. De seniorenwoningen zijn geschakeld rond collectieve tuinen langs de straatzijde. De bouwhoogte is bewust tot maximaal drie lagen beperkt. In de publieke tuin staat een paviljoen met café.

70 SOCIALE WONINGEN, PIJPELHEIDE

Tussen bestaande verkavelingen bouwde Collectief Noord zeventig sociale woningen. In plaats van twee woningen onder één kap, is – vanuit de landelijke boerderij als inspiratiebron – gekozen voor een groep van tien woningen in grote vrijstaande volumes. Het resultaat zijn grondgebonden woningen op schaal van het landschap, die niet lezen als individuele woningen. Er is ook aandacht besteed aan het herstel van de sociale cohesie in de sociale woonwijk, wat niet evident is. De collectieve of semi-publieke ruimtes zijn beperkt tot overdekte buitenruimtes voor de woningen, waar men op een bank vertoeft en een praatje maakt. Deze ruimtes vragen weinig onderhoud of specifiek beheer.

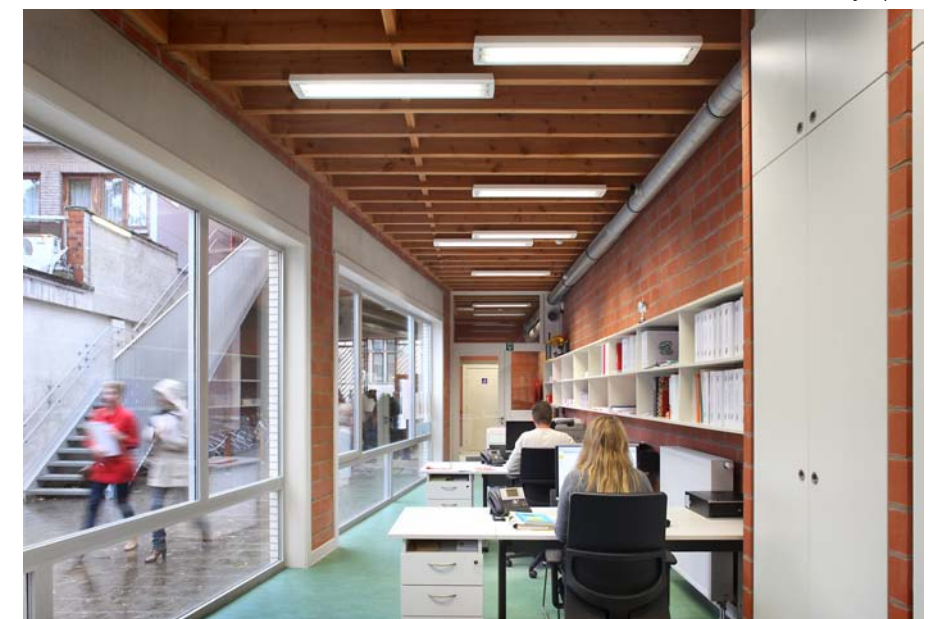
Beelden: Filip Dujardin

BASISSCHOOL 'T ALBERREKE, ANTWERPEN

In de Albertstraat in Antwerpen is een basisschool gelegen in het binnengebied van een gesloten bouwblok. Bij de uitbreiding van de school heeft Collectief Noord gestreefd naar zo groot mogelijke openheid op het gelijkvloers niveau, zodat de straat overvloedt in de speelplaats. In het straatbeeld is gekozen voor een grote erker als toonbeeld van een publiek gebouw. Op de binnenplaats doet een groot gebouw zonder muren dienst als overdekte speelplaats. <<

Beelden: Filip Dujardin

MINDER RUIMTE VRAAGT OM EEN RUIMERE BLIK

**Daniëlle Segers en
Huib van Zeijl**

SPREKER:
Daniëlle Segers en Huib van
Zeijl

BUREAU:
Équipe voor architectuur en
urbanisme, Amsterdam

BIOGRAFIE:
Het bureau Équipe is in 2003
opgericht door Daniëlle Segers,
architect en stedenbouwkundige,
en Huib van Zeijl, architect.
Het bureau won onder meer de
ARC12 Architectuur Award en de
BNA Gebouw van het Jaar 2013
Regio Zuid voor hun project
Proyecto Roble. Segers werkte
eerder bij CH & Partners
stedenbouw in Den Haag. In
1998 studeerde ze af aan de
Technische Universiteit in
Delft met een ontwerp voor 't
Eilandje in Antwerpen. Van
Zeijl werkte eerder bij Dam
en Partners architecten in
Amsterdam, ook hij studeerde in
Delft.

WEBSITE:
www.equipeamsterdam.nl

LEZING:
11.09.2014
Kamp C

Beeld: René de Wit

BASISHOUDING ALS ONTWERPER

Bij de oprichting van Équipe in 2003 kozen Huib Van Zeijl en Daniëlle Segers bewust te ontwerpen op alle schaalniveaus, van interieur tot stedenbouw. Zij werken graag in een sterke samenwerking met andere ontwerpers en experts. Bovenal vinden ze het belangrijk om “gewoon lol in je vak” te hebben, juist ook in complexere opgaven met minder ruimte én ondanks het grote duurzaamheidsvraagstuk. Aan de hand van hun prijswinnend gebouw Proyecto Roble en andere projecten, tonen ze wat dit kan betekenen in de praktijk.

METROHALTE DIJKZICHT, ROTTERDAM

In een stedelijke omgeving tussen hoge gebouwen, zoals het Erasmus Medisch Centrum van Rotterdam, kreeg Équipe de opdracht om de mogelijkheden voor het publieke interieur van de metrohalte Dijkzicht te onderzoeken. Ze zochten manieren om deze plek deel te maken van het stedelijk weefsel. Het zichtbaar maken van de ondergrondse structuur en het openwerken van de metrohalte tot een groot stedelijk plein bleek een interessante insteek. Met dit ontwerp, waarbij het verlaagde maaiveld ruimte en mogelijkheden creëerde onder de stadse drukte, zijn andere partijen in de omgeving geïnteresseerd gemaakt om mee te werken. Zo kreeg het project een grotere waarde voor de stad.

PROYECTO ROBLE

In 2006 vroeg het hoveniersbedrijf Van Helvoirt aan Équipe om een extreem duurzaam kantoorgebouw te ontwerpen. De naam Roble betekent 'groeien als een eik' en deze gedachte is tijdens het zes jaar durende bouwproces gerespecteerd. De opdrachtgever had grote ambities en heeft daarvoor ruim de tijd genomen. Kennis over duurzaam en ecologisch bouwen moest nog worden opgebouwd en het Bouwteam Plus (een samenwerking van acht co-makers) werd uitgedaagd om innovatief te werk te gaan.

Het gebouw is een aangename werkomgeving geworden waar de werknemers zich thuis voelen. Het goede gevoel was een even sterk criterium als de duurzaamheidsprincipes. Hiertoe heeft Équipe onder meer principes over 'healing environments' uit de zorgarchitectuur toegepast. Elk gebruikt materiaal in het gebouw is cradle-to-cradle geproduceerd. Zo is bewust nagedacht en gekozen tot in het kleinste detail. De ruimte voor vernieuwing werd niet gevonden in standaardproducten en aanbesteding in de traditionele bouwsector, maar in een open, multidisciplinaire samenwerking tussen de opdrachtgever, ontwerpers en bouwers.

Beelden: René de Wit

IN HOLLAND STAAT EEN HUIS

Tot slot toont Équipe het ontwerp van een eenvoudig Hollands huis. Onder het motto 'een beter milieu begint bij jezelf' hebben ze de opdrachtgever meegenomen in het streven om bewuste en duurzame keuzes te maken voor materiaal, lichtinval en technieken. In het debat na de lezing wordt vanuit het publiek de vraag gesteld waarom de architect zich heeft laten verleiden tot het ontwerp van een houten dak, "want hout hoort niet op een dak". Huib en Danielle 'bekennen' dat ze hier om twee redenen een esthetische uitdaging zijn aangegaan. Het levert een rustig totaalbeeld met zo min mogelijk materialen in het exterieur met enkel hout en wit pleisterwerk, en daarmee wilden ze het huis onderscheiden van de andere huisjes met rode pannendaken.

Équipe zoekt niet naar visionaire verhandelingen maar stelt zichzelf steeds opnieuw pragmatisch de vraag "Hoe maken we duurzaamheid in de praktijk?". Goede samenwerkingen zijn daarvoor essentieel om op een integrale manier "zo veel mogelijk intelligentie per kubieke meter" te leveren. <<

Beeld: Sónia Arrepia

HUIS HOUDEN
Marie-José Van Hee

SPREKERS:
 Marie-José Van Hee

BUREAU:
 Marie-José Van Hee architecten,
 Gent

BIOGRAFIE:
 Marie-José Van Hee begon haar eigen architectenbureau in Gent in 1975. Ze is professor architectonische vormgeving aan het Sint-Lucas in Gent en gaf lezingen in België, Nederland, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland. In haar werk tracht ze steeds een tijdloze en humane architectuur te creëren. De architecte heeft een indrukwekkend oeuvre met onder meer de Markthal in Gent in samenwerking met Robbrecht en Daem, en de bijzondere patiowoning in Opwijk die in 2013 de provinciale architectuurprijs van Vlaams-Brabant kreeg.

WEBSITE:
www.mjvanhee.be

LEZING:
 30.09.2014
 de Warande

Als introductie voor haar lezing gebruikt Marie-José Van Hee het beeld van de Camera degli Sposi van Mantegna. Op het fresco boven de haard is het volledige huishouden van Ludovico III Gonzaga of Mantua te zien, inclusief alle familieverbanden.
 Beeld: Camera degli Sposi, Mantua. Andrea Mantegna, 1465-1474

Maar er zijn ook minder 'geordende' huishoudens, zoals op dit schilderij Het Huishouden van Jan Steen. Elk huishouden kent zo zijn wanorde.

Beeld: In Weelde Siet Toe, Kunsthistorisches Museum, Vienna, Jan Steen, 1660

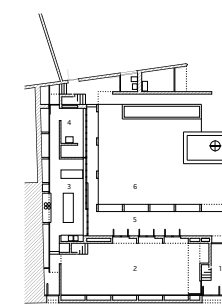

Hier de sfeer op het bureau van Van Hee, waar ze tussen de 'chaos' naar verstilde ruimtes zoekt.

In haar eigen huis (-houden) heeft ze orde geschept vanuit de vroegere wanorde (in verkrotte werkmanswoningen). Belangrijke terugkerende thema's uit haar werk komen hier verder aan bod.

Beeld: David Grandorge

Overdekte rondgang rondom de patio, geïnspireerd op de romaanse abdij van Thonoret in Frankrijk uit de twaalfde eeuw.
 Beeld: David Grandorge

Parcours doorheen een gebouw met een voorliefde voor trappen. Doorgedreven aandacht voor detaillering, waarbij de kast vaak geldt als een sterk ordenend element die samen met deuren, ramen en lambrisering als één geheel ontworpen is.

Beeld: David Grandorge

Vaak leggen de ontwerpen van Van Hee de controversie bloot ten aanzien van de regelgeving in ruimtelijke ordening, bijvoorbeeld bij de woning Zuidzande (Zeeland, Nederland, 2007) met een torenvolume in een landschap.

Beeld: David Grandorge

Schuur, Rottum (NL)

Torenhoeve, Groede (NL), 1895

Abdij van Ourscamp, Picardy (FR)

In deze weerbarstige projecten wordt de discussie opengetrokken en de kwaliteit benoemd door middel van referentievoorbeelden uit de omgeving.

Ook minder expliciete beelden kunnen Van Hee inspireren. Zoals het coloriet van het schilderij van Hammershoi dat doorwerkt in het project in Zuidzande. Tot slot staat de haard centraal in het werk van Van Hee, zowel in interieurs als in exterieurs.

Beeld links: Figures by the window, c. 1895, Vilhelm Hammershoi.
Rechts: David Grandorge

De haard in de stadshal van Gent is een stedelijke, huiselijke plek voor mensen van Gent, waar dagelijks grote of kleine dingen gebeuren. Een plek met een lange geschiedenis tussen de Botermarkt en de Korenmarkt.

Beeld: Bert Callens

Waar een nieuw, hedendaags gebouw goed samengaat met de historische gebouwen uit de omgeving. Een dubbele dakvorm, refererend naar de dubbele trapgevel van het stadhuis.

Beeld links: Parma, Italië.

Rechts: Stadshal, Gent

Het werk van Van Hee in de openbare ruimte in Deinze, in samenwerking met Robbrecht en Daem, waar ruimte op een integere manier vorm krijgt, zodat het door de inwoners van Deinze en bezoekers kan worden toegeëigend. <<

Beeld: Martin De Baerdemaeker

DE WINST VAN HET NIET-BOUWEN

Dimitri Minten en Tim Vekemans

SPREKERS:

Dimitri Minten en Tim Vekemans

BUREAU:

RE-ST architecten

BIOGRAFIE:

Dimitri Minten en Tim Vekemans richtten in 2010 RE-ST op als een atelier voor architectuur en onderzoek. Beiden studeerden architectuur in Hasselt en werkten bij verschillende bureaus waaronder a2o-architecten. Ze zijn actief bij architectuurorganisatie Architectuurwijzer in Limburg en geven les aan de faculteit architectuur van de Universiteit Hasselt en aan de Academie van Bouwkunst in Maastricht.

WEBSITE:

www.re-st.be

LEZING:

06.11.2014

Kamp C

DUURZAAM RUIMTEGEBRUIK

Tim Vekemans en Dimitri Minten starten hun lezing met een fragment uit Man bijt hond. Eugène heeft een auto van 1,49 meter breed en weet deze ingenieus te parkeren in zijn smalle garage van amper 1,55 meter. Om uit zijn auto te kunnen stappen, moet hij dan nog wel de deur naar zijn living openen. Deze oude man gaat heel bewust om met zijn ruimte en gebruikt maximaal wat hij heeft. Deze eenvoudige levenshouding proberen ook Vekemans en Minten ter harte te nemen en te vertalen in hun aanpak van bouwen en architectuur.

WINST VAN HET NIET-BOUWEN

In hun lopend onderzoek over de 'winst van het niet-bouwen' bestuderen ze, samen met de Onderzoeksgroep ArcK UHasselt (Oswald Devisch), Fakton en Topotronic, op welke manier Vlaanderen en Nederland zich verder kunnen ontwikkelen. Er is nood aan 300.000 bijkomende woningen tegen 2030, zo stelt Vlaanderen, maar is er effectief zoveel bijkomend vastgoed nodig? Er zijn veel bestaande onderbenutte of leegstaande gebouwen. Zijn andere vormen van ruimtegebruik of -beheer denkbaar? RE-ST architecten gelooft sterk in de evolutie van hebben naar delen, alsook van consumeren naar participeren. Dit leidt tot nieuwe ideeën over economie, waarin ze onderzoeken welke ruimtes we kunnen delen (met parkeerplaatsen als een mooi voorbeeld), en waarin particulier bezit van grond of een woning niet langer het ideaalbeeld vormt.

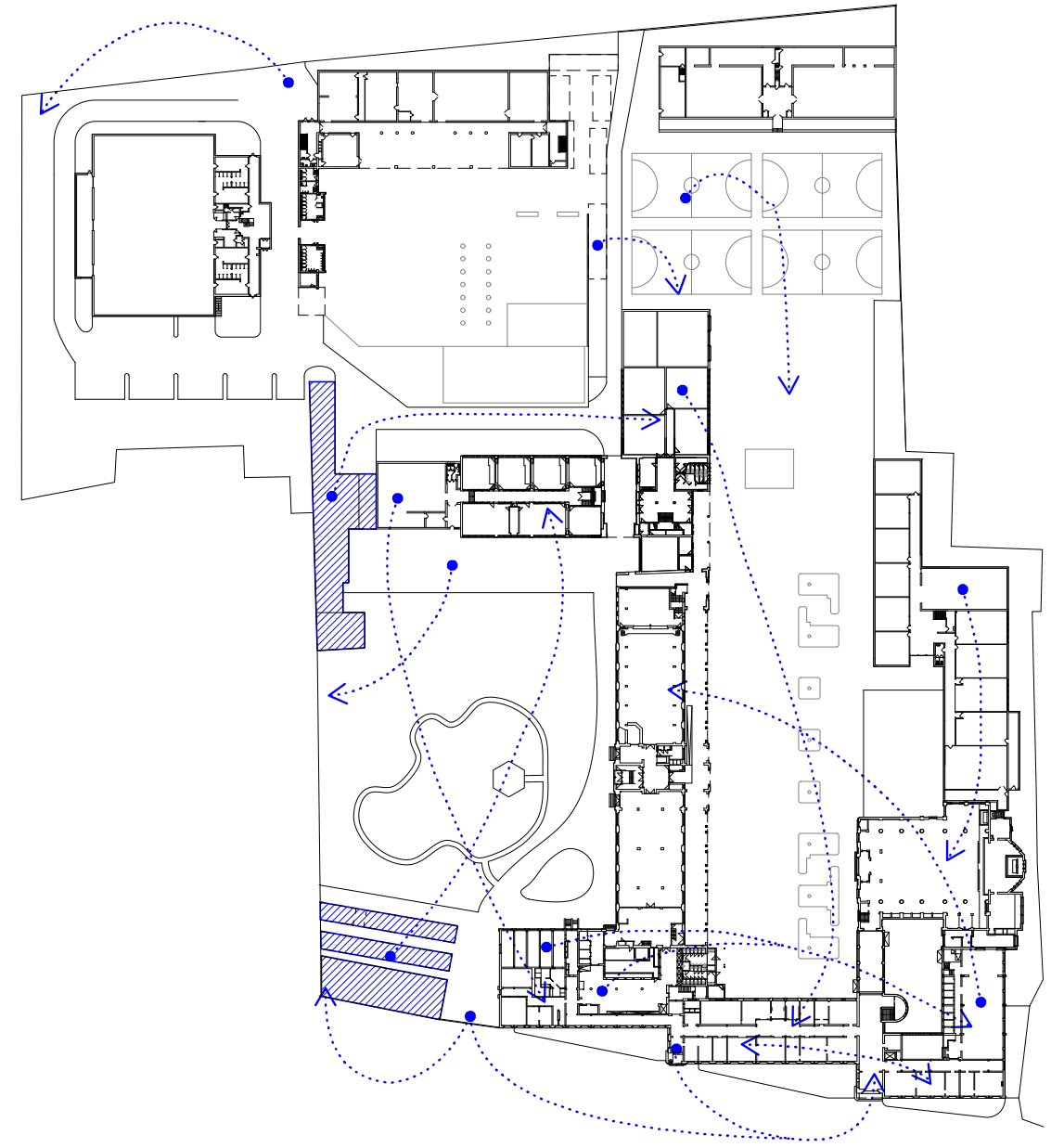
Transformatie Harmonie, Antwerpen

WAT RE-ST ONS TE DOEN?

De zoektocht van het onderzoek is nog niet uitgekristalliseerd, maar als architect hebben ze de voorbije jaren al aangetoond wat het niet-bouwen concreet kan inhouden en wat de meerwaarde hiervan kan zijn. In hun praktijk stellen Minten en Vekemans zichzelf veel vragen en onderzoeken in de eerste plaats hoe bepaalde ruimtebehoeftes op een andere, niet-conventionele manier kunnen worden opgelost. Ze vertrekken van drie regels: gebruik wat er is, pas meervoudig ruimtegebruik toe en bouw enkel wanneer de bestaande ruimte niet voldoende is. Hierbij hanteren ze meerdere tactieken: anders gebruiken wat er al is, samen gebruiken, even gebruiken, anderen laten gebruiken of niet gebruiken.

Tijdelijk gebruik Orangerie.
Beeld: Buro Proper

Overmaatkaart Klein Seminarie, Hoogstraten

'SOMETIMES MAKING NOTHING, LEADS TO SOMETHING'

Met hun praktijkvoorbeelden tonen Vekemans en Minten dat hun zoektocht naar het niet-bouwen (nothing) effectief tot interessante projecten (something) leidt. Hun voorstel voor het Klein Seminarie in Hoogstraten vormt hiervan het beste voorbeeld. Reeds in de architectuurwedstrijd stelde RE-ST vast dat de bestaande gebouwen een gigantische overmaat kennen en sterk onderbenut zijn. Vervolgens hebben ze onderzocht hoe de bestaande kapel en andere ruimtes op een interessante manier kunnen worden hergebruikt, hoe functies intern kunnen worden verschoven, hoe een vroegere inkom opnieuw zijn plaats

kan opeisen en hoe weinig nieuwe ruimte eigenlijk nodig is. De opdrachtgevers waren geprikkeld door deze voorstellen en hebben RE-ST de kans gegeven om dit project uit te voeren.

INZICHT IN GEBRUIK

Door analyse van gebruik krijgen we inzicht in de ruimte die *re-steert*. Deze ruimte kan in kaart gebracht worden zodat de potenties voor ander gebruik zichtbaar worden en in euro's vertaald kunnen worden. RE-ST werkt binnen het onderzoek aan enkele 'overmaatkaarten' die als ontwerptool kunnen worden gezien bij het vervullen van huidige behoeften binnen de gewenste ruimteneutrale ontwikkeling. <<

LESS IS MORE - MINDER RUIMTE VRAAGT OM MEER ARCHITECTUUR

Verslag debat

Tekst: Wieland De Hoon

Beeld: Bart Van der Moeren

Hoe gaan we duurzaam om met de beschikbare ruimte? Hoe vullen architecten het werken aan duurzaamheid in, elk vanuit hun eigen invalshoek? Wat is ieders rol en tot hoe ver reikt die? Hoe gaan we om met opdrachtgevers als overheden en projectontwikkelaars en hoe kunnen zij bijdragen aan duurzaamheid? Met deze debatavond sluiten ARCHITECTUUR en Kamp C de lezingenreeks af die zij in 2014 organiseerden. Sprekers uit de reeks kwamen samen: Thomas Rau (RAU architecten), Leo Van Broeck (BOGDAN & VAN BROECK), Ruut van Paridon (Van Paridon x de Groot landschapsarchitecten), Erik Wieërs (Collectief Noord architecten), Daniëlle Segers (Équipe voor architectuur en urbanisme), Dimitri Minten en Tim Vekemans (RE-ST architecten). Onder leiding van Peggy Totté en Els Nulens gingen ze met elkaar in gesprek. Het debat verliep in drie delen: De nood aan een nieuwe economie en het belang van het vakmanschap van de architect daarin. De noodzakelijke verdichting: hoe nodig is die en hoe brengen we die teweeg in steden en op het platteland? En tenslotte de rol van de opdrachtgevers.

DEEL I DE NOOD AAN EEN NIEUWE ECONOMIE EN HET BELANG VAN HET VAKMANSCHAP VAN DE ARCHITECT DAARIN

Leo Van Broeck stelt: als architecten zijn we niet ‘verkozen’, we hebben een mandaat dat verder loopt dan de komende vier jaar. Thomas Rau zei in zijn lezing: als architect hebben we maar een beperkte speelruimte, daarom is er noodzaak aan een nieuwe economie.

Thomas Rau: Als architectenbureau zijn we twintig jaar duurzaam bezig, maar duurzaamheid is *an sich* een probleem. Het begint met hoe we ervoor kunnen zorgen dat ons de juiste vragen gesteld worden. Om dat te bereiken, moeten we nadenken over de architectuur van een nieuwe, circulaire economie.¹ Daarvoor is visie nodig. Wij zijn hier te gast op een aarde die een gesloten systeem is. Onbeperkte groei in een gesloten systeem is onmogelijk. Bovendien bestaan gebouwen voor de eeuwigheid, zoals projectontwikkelaars verwachten, helemaal niet. Niets is permanent, vastgoed is *losgoed*. We moeten in een nieuwe economie de tijdelijkheid van de dingen faciliteren. Circulariteit betekent voor mij het faciliteren van tijdelijkheid. We kennen de toekomst niet en het enige wat we kunnen doen is er een optie op nemen. Die optie is tijdelijk. We moeten die vormgeven, zodat op het einde van de rit niets verloren is gegaan. Ik denk dat daartoe een radicaal nieuwe manier van denken nodig is, een

nieuw businessmodel. Niet evolutionair, maar disruptief en buitengewoon oncomfortabel. Daar zitten we middenin, maar om er echt toe te komen, moeten we het vooral met zijn allen *willen*. Als we iets niet doen, dan is het omdat we het niet willen. We staan dus voor een mentaal transformatieproces. Hoe we dat kunnen in de architectuur? Ten eerste door van ieder product een service of dienst te maken. In Amsterdam werken we voor de sociale woningbouwcorporatie Eigen Haard. Mensen met huurproblemen hebben soms torenhoge energierekeningen, door de stijgende energieprijzen en omdat energiezuinige huishoudapparaten onbetaalbaar voor hen zijn. Voor deze mensen bedachten we dat ze geen wasmachine maar wasbeurten zouden kunnen kopen. Eigendom is ‘dom’, we moeten naar *eigenslim*. Zo betaalt de consument alleen voor de performance.

Niemand komt op het idee om een vliegtuig te kopen, je koopt enkel een vlucht. In gebouwen betalen mensen voor de lichturen, niet voor lampen.

De achterliggende gedachte is dat afval een grondstof is. Je kan gebouwen dus niet meer naar een nulwaarde afschrijven. Ieder gebouw moet een grondstoffenpaspoort hebben en die grondstoffen behouden hun waarde bij het demonteren van het gebouw. Dan schrijf je maximaal af naar de minimale grondstoffenwaarde van een gebouw.

¹ De circulaire economie is een economisch systeem dat bedoeld is om herbruikbaarheid van producten en grondstoffen te maximaliseren en waardevernietiging te minimaliseren. Anders dan in het huidige lineaire systeem, waarin grondstoffen worden omgezet in producten die aan het einde van hun levensduur worden vernietigd.

Thomas Rau, RAU architecten

Die visie op een nieuwe economie is een langetermijnvisie op grote schaal. Welke stappen kunnen we als architecten zetten op korte termijn?

Thomas Rau: De financiële trigger is het krachtigst. Je kan tegen je opdrachtgever zeggen 'ik maak een gebouw met een grondstoffenpaspoort' en doordat je weet hoe je kan monteren en demonteren – alles is tijdelijk – zul je veel tijd en geld besparen. Je schrijft af naar twintig procent en niet meer naar nul procent. Daarmee verdien je een aantal keer je eigen architectenhonorarium terug. Het gebouw wordt een *profit center* in plaats van een *cost center*.

Dimitri Minten: Binnen ons onderzoek naar de winst van het niet-bouwen en in onze praktijk stellen we ons de vraag waarom we de beschikbare ruimte niet beter gebruiken. Twee dingen drijven boven: onwetendheid en geld. Wij denken: als we iets niet doen, dat is het omdat we het niet *weten*, omdat we een gebrek aan kennis hebben. En vaak staat geld in de weg. Maar feit is dat we genoeg beschikbaar aanbod hebben om hetgeen we nodig hebben te kunnen realiseren. Alleen is er vaak te weinig inzicht over, beschikbare ruimte wordt fout gebruikt. In veel situaties is dat oplosbaar. Er is bijvoorbeeld het parkeerdelen waarbij een app zorgt dat parkings beschikbaar zijn wanneer ze niet gebruikt worden, meestal 's avonds en 's nachts of tijdens de weekends. Waarom zou dat niet met gebouwen kunnen? Met ons onderzoek over de winst van het niet-bouwen zoeken we naar het DNA van dat niet-bouwen. We moeten ons anders organiseren in ons gebruik, maar hoe faciliteer je dat gebruik?

Tim Vekemans: Foute vragen genereren inderdaad foute antwoorden. We maakten een masterplan voor een school waarbij ons gevraagd werd 3000 m² extra ruimte toe te voegen. Na een studie over het gebruik van de beschikbare ruimte, was onze conclusie dat de school 3000 m² te veel had. Dat kom je als ontwerper elke dag tegen. We maken overmaatkaarten waarop duidelijk wordt of alle ruimten efficiënt (groen) gebruikt worden of niet (rood). Dat biedt de opdrachtgever inzicht.

Als de economie nu eens efficiënt zou draaien, zou ons dat al niet stappen vooruit helpen?

Leo Van Broeck: Als je een eindig ecosysteem hebt, moet je eigenlijk een stagnatie-economie bedenken.

Economische groei op een eindig areaal is een absurd concept.

Leo Van Broeck, BOGDAN & VAN BROECK

Anderzijds kun je nog een paar decennia groei stimuleren via research naar een groene economie. Wil je de klimaatdoelstellingen halen, dan kan het onderzoek daarvoor een enorme boost geven aan de economie. Ook het verhaal rond bezit is interessant, ook voor wonen. Denk aan hybride eigenaarschap, waarbij je geen eigenaar meer bent van een woning, maar een aandeel koopt in een cluster van gebouwen (woning, school, zorg, sport) en vanaf een bepaald aandelenpakket heb je recht op wonen. Verandert je levensfase, dan heb je het recht om te verhuizen naar een ander type woning. In vergelijking met huren of klassiek eigenaarschap kan dat voor de bewoner het meeste besparen en toch voor de overheid de grootste inkomsten genereren. Een win-winsituatie. De bewoners zelf zijn eigenaar van zo'n vennootschap. Je vermijdt ook de krabbenmand van klassiek mede-eigendom, want je aandeelhouderschap maakt dat elke ingreep in het cluster (lift, zonneboiler) dat je niet rechtstreeks aanbelangt, toch de waarde van het geheel doet stijgen.

Thomas Rau: Ook krimp vormt een gigantische groeiemarkt. Daarvoor moeten we businessmodellen ontwikkelen. We moeten onze identiteit niet langer baseren op bezit, eigenlijk een boeddhistische visie. Dat vergt een mentale stap. Grondbezit kunnen we dan opvatten als een erfpachtmodel. De grond is van ons allemaal; je krijgt een stuk te leen om je woonbehoefte over een bepaalde tijd te faciliteren. Ga je weg, dan gaat de grond terug. Geen grondspeculatie meer.

Ruut van Paridon: Ja, maar als landschapsarchitect vind ik het belangrijk dat mensen zich iets toe-eigenen, juist omdat ze dan verantwoordelijkheidszin ontwikkelen. Vervatten we alles in een servicemodel, dan wordt het een soort consumptiegoed waarvoor mensen minder goed zullen zorgen. Voor trage ontwikkelingsprocessen zoals ruimtelijke ordening vind ik dat een lastig punt.

Thomas Rau: Als ik je nu vraag wat het meest waardevol is, en je antwoordt mijn kinderen, zul je dan zeggen dat je kinderen je eigendom zijn? Maar zorg je goed voor hen? En je schrijft hen toch niet af over een aantal jaar? Alles wat waardevol is, daar schrijven we niet op af. We schrijven enkel af waar we geen waarde aan toekennen. Het gaat over de houding ten opzichte van wat je waardevol vindt.

Tim Vekemans, RE-ST architecten

Erik Wieërs, Collectief Noord architecten

Moeten we allemaal meer respect hebben voor het land dat we ter beschikking hebben?

Tim Vekemans: Toe-eigenen hoeft geen probleem te zijn, enkel de manier waarop. In onze cultuur zit grondeigendom diep verankerd. We zijn een boerenvolk. Maar het gaat over de manier waarop en dan komt de rol van de overheid in beeld. We moeten tot een nieuw wettelijk kader komen dat een meer eigentijdse invulling geeft aan collectiviteit. Waarom zou je in een verkaveling geen collectiviteit genereren? Het onderhoud van een straat in een verkaveling, het publieke domein, ligt bij de overheid. Het zou interessant zijn wanneer dat privaats toegeëigend kan worden, dat er een soort verplichting of subsidie komt op het organiseren van collectiviteit.

Als mensen voor iets moeten betalen, stijgt ook hun verantwoordelijkheidszin?

Thomas Rau: Ik ben helemaal niet tegen eigenaarschap. Je moet als eigenaar alleen heel bewust de verantwoordelijkheid willen nemen voor je eigendom. Dat vergt rijpheid en daar moeten we aan werken. We worden mentaal niet meer volwassen, maar collectiviteit vereist dat wel. Kijk naar het koninkrijk Bhutan, waar ik soms mag werken: de koning groet er elke ochtend elk kind in een schoolklas. Het best betaalde beroep is er leraar, de best onderhouden gebouwen zijn scholen. Het meest waardevolle, het kind, krijgt er de meest waardevolle behandeling. Hier is dat nog lang niet zo.

Leo Van Broeck: Hoe meer de mens zich bewust wordt van zijn intelligentie, hoe meer hij denkt dat dit hem rechten geeft. Maar eigenlijk geeft ons dat verplichtingen. Toe-eigenen kan nodig

zijn, maar *ownership* hoeft geen naakt, hard bezit te zijn. Je kan ergens goed voor zorgen omdat je wilt dat het goed gaat met die plek. Door de ontkerstening is de relatie tussen de mens en het landschap sterk veranderd. De mens die van een vermeende god een tuin kreeg om er de vruchten van te plukken, maakte plaats voor de manager van supermarkt aarde. Maar die aarde is niet van ons; wij zijn een product ervan. Dat geeft een ander soort verantwoordelijkheid.

Hoe ver kunnen we gaan in collectiviteit waarin iedereen zich comfortabel voelt?

Erik Wieërs: Als architect overschatten we vaak onze rol en meten we ons een rol van ideologen aan. Terwijl we aan onze rol als organisator van ruimte genoeg hebben om impact te hebben op de maatschappij.

We onderschatten hoe politiek de daad van de ruimtedeling is.

Het organiseren van de ruimte is de basis van architectuur. Je moet je bewust zijn dat als je een gebouw bouwt, en daarbij beslist wat je aan licht wegneemt en waar je volume maakt, wat er publiek blijft, wat van je opdrachtgever wordt en wat eventueel collectief, je een sterke politieke daad stelt. Ik vind dat we ons moeten toelagen op het verfijnen van die kennis en dat we ons ook daartoe moeten beperken. Op die manier kan een betere maatschappij bijna vanzelf ontstaan.

Maar hebben we de laatste vijftig jaar dan geen ontzettend slechte architecten gehad?

Erik Wieërs: Het eerste probleem van de Vlaamse verkaveling is dat men nooit de verkaveling aan de architect heeft gegeven. Meestal is het de landmeter die verdeelt en beslist wat er publiek en privaat wordt, door de beperkte wetgeving bestaat alleen die onderverdeling. In tegenstelling tot de jaren dertig, toen echt nagedacht werd over grondverdeling en collectieve plekken, bijvoorbeeld in tuinvijeken. Men is dat verlerd toen alles een verkoopartikel werd. We zijn vergeten wat er tussen publiek en privaat kan liggen. Ik ben het ermee eens dat er zowel een economisch als een juridisch systeem moet zijn om dat bij te sturen en ik denk dat we daarin als architecten onze rol terug moeten opnemen.

Met infrastructuur is dus veel meer te doen dan wat er vandaag mee gebeurt. Alles hangt af van de kwaliteit en de integratie van een concept. En of een projectontwikkelaar zelf gestimuleerd wordt om doordacht te werk te gaan en op minder volume toch meer efficiëntie te creëren...

Tim Vekemans: Als architect met niet-bouwen bezig zijn lijkt een contradictie. Een voorbeeld is ons project voor het Klein Seminarie in Hoogstraten. Achter de gevel staat binnen de scholengemeenschap een kapel, de Eeuwfeestkapel, vijftig jaar geleden gebouwd. De gemeente heeft als enige in Vlaanderen geen cultureel centrum. Wij hebben de directeur, het schepencollege en de burgemeester samengebracht om na te gaan of de kapel die buiten de oppervlakenorm van de school viel, niet kon fungeren als cultureel centrum. Inzicht krijgen in de ruimte die nog beschikbaar is, daar is nog veel veldwerk te doen, maar er zijn ook nog veel opportuniteiten.

Als architecten hebben we evengoed een taak om op die mogelijkheden te wijzen en beslissingsprocessen te begeleiden, als om een goed gebouw neer te zetten. Beide zijn even belangrijk.

Dimitri Minten: We merken steeds meer dat een architect ingezet wordt om gebruik te reorganiseren. Ga je daarna bouwen, dan doe je dat ook met meer inzicht.

Thomas Rau: We leven in een tijd waarin de openbare ruimte een commodity is geworden, handelswaar. Dat is het probleem.

We moeten terug naar het besef dat ruimte een behoefte is en geen commodity.

Dimitri Minten: Wij stellen vooral dat ruimte een aanbod is en het gebruik een behoefte. We moeten gebruik, aanbod en vraag op elkaar afstemmen.

Thomas Rau: Voor de meeste gemeenten is het een handelsartikel waarmee ze hun balans een beetje oppoetsen. De betekenis van ruimte is verloren gegaan, omdat het een artikel is geworden. De projectontwikkelaar zegt 'locatie, locatie, locatie'. Het gaat niet om het gebouw, het gaat om de plek.

Daniëlle Segers: Ik heb al letterlijk gehoord van een projectontwikkelaar dat een bepaalde locatie zichzelf toch wel zou verkopen, dus 'doe maar wat'. En nu zitten we daar met een ontwikkeling die eigenlijk bagger is en beter helemaal niet gebouwd had kunnen worden. Dat sluit aan bij het pleidooi voor niet-bouwen. Het gaat over moreel besef: weet wat je doet. Waar ben je mee bezig. Wees bereid om na te denken over gebruik en stedenbouw, over het landschap, en om wat je gevraagd wordt ook ter discussie te durven stellen. De vraag van opdrachtgevers wordt regelmatig enkel ingegeven door financiële motieven, niet door een langetermijnvisie.

DEEL II DE NOODZAKELIJKE VERDICHTING: HOE NODIG IS DIE EN HOE BRENGEN WE DIE TEWEEG IN STEDEN EN OP HET PLATTELAND?

In Vlaanderen hebben we een sterk spreidingsbeleid gehad de voorbije decennia. Sinds 1997 is er het – nu achterhaalde – Structuurplan Vlaanderen waarbij werd ingezet op denser wonen en hergebruik, maar toch lijkt Vlaanderen tegen 2050 af te stevenen op een enorme suburban sprawl. Waar loopt het mis?

Leo Van Broeck: Mijn bureau heeft een studie voor Ruimte Vlaanderen afgewerkt waaruit twee grote problemen naar voren komen. Vlaanderen is de slechtste in de Europese klas qua bebouwingsgraad. In 2011 was 26 procent van de beschikbare grondoppervlakte bebouwd, in 2013 al 32 procent. Alleen Malta doet het slechter. De meeste landen zitten daar tien procent onder. Europa vraagt aan Vlaanderen om tegen 2050 aan een dagelijkse toename van ruimtebeslag rond de nul te zitten, vandaag is dat zes hectare grond per dag. In dat tempo eindigen we tussen de veertig en vijftig procent bebouwde oppervlakte.

Ook zien we dat we dat op de meest gefragmenteerde manier gedaan hebben. Er zijn evenveel Groot-Londenaars als de elf miljoen Belgen en hier is iedereen afhankelijk van de auto om ergens te komen, omdat niemand woont waar hij werkt. We hebben ook het grootste aantal kilometer weg- en nutsvoorzieningen per woning: een enorme kostenpost. Vlaanderen scoort onder het Europese gemiddelde qua dichtheid van de bebouwing. In het Verenigd Koninkrijk is rond elke stad een Green Belt waar je niet mag bouwen. De steden kunnen niet uitbreiden en moeten inbreiden, verdichten. Als we in Vlaanderen even zuinig waren omgesprongen met grond, dan woonden er nu geen zes maar negen miljoen mensen, en in België zestien miljoen. In de huidige bebouwde footprint in Vlaanderen hebben we plaats voor drie miljoen extra inwoners.

Er is geen besef van organisatie, grond was lang een electoraal bindmiddel (tuinwijken voor de socialisten, wet op kleine landeigendom voor de katholieken), maar zonder grondbanken of wet op grondruil gaan we het niet kunnen oplossen. Zoals Thomas Rau zegt, is krimp een enorme groeimogelijkheid voor de markt. Je kan bestaande bouwgronden onteigenen en op zodanige manier bouwvergunningen toekennen dat je daar als overheid én bouwsector toch rendement uithaalt. Ondanks het betere win-winscenario zijn de meeste gemeentebesturen daar tegen. De overheid subsidieert de fragmentatie verder, want wonen hoe en waar je wil is democratisch. Dat is de uitdaging: de combinatie van krimp en herverkaveling in goede banen leiden.

Erik Wieërs heeft gelijk wanneer hij stelt dat een architect

altijd een politieke en maatschappelijke impact heeft. Als we de gevolgen van wat ons beroep met zich meebrengt niet onder ogen zien, zijn we eigenlijk medeplichtig aan de verdere fragmentatie. Iemand die op nog nooit bebouwde grond in een bos een villa of appartementen wil zetten, die helpen we niet. Eigenlijk zouden alle architecten, planologen en ontwikkelaars dat moeten weigeren. Mensen moeten afleren om hun inkomen daaruit te halen. Dan is herschikken een model dat geld kan opbrengen en moeten we op die nagel blijven kloppen.

Dimitri Minten: De mentaliteitswijziging waar Thomas Rau het over had, is een proces. Hoe doen we dat? Een ontwikkelaar zei me onlangs 'de markt bepaalt', maar hoe verander je de markt?

Als ruimtelijk ontwerpers kunnen we de problematiek inzien, maar tegelijk is nergens in Europa zo weinig woonconflict als in Vlaanderen. Mensen zijn gelukkig met de wooncultuur, dat zit cultureel diep geworteld. Daarom willen politici er ook niet aan.

Kijken we naar Nederland, dan zie je dat ze daar gedaan hebben wat je absoluut niet mag doen in de huidige economie: aanbod creëren waar geen vraag voor is. Daar zijn nu acht miljoen vierkante meter leegstaande kantoorgebouwen en 300.000 woningen.

Dimitri Minten, RE-ST architecten

Ruut van Paridon, van Paridon x de Groot landschapsarchitecten

Daniëlle Segers, Equipe voor architectuur en urbanisme

In Vlaanderen creëren we misschien niet zoveel aanbod, maar het is wel potentieel beschikbaar in het gewestplan. En mensen rekenen zich rijk omdat ze zoveel gronden hebben waarop ze ooit iets denken te gaan bouwen. Mag daar niet meer gebouwd worden, dan raken we aan de pensioenen van heel veel mensen...

Leo Van Broeck: Zodra je grondruil toepast en op de resterende gronden meer dan een dubbele bouwdichtheid toelaat, is het probleem opgelost. Dan krijgt iedereen die grond afstaat meer dan wat hij ervoor gekregen zou hebben. En na het project is er meer natuur, dat is het sterke. Dat kun je alleen maar doen door in de regelgeving veel meer verdichting te verplichten. Hoogbouw kan daarbij nuttig zijn om meer groen te creëren. Maar ook met rijwoningen creëer je meer dan honderd woningen per hectare. We moeten kiezen voor hoge dichtheid en grondbanken beginnen. Via de portemonnee gaan de mensen het eerst meestappen in dat verhaal.

Daniëlle Segers: Het gaat over nieuwe businessmodellen, om niet meer op de standaardmanier geld te maken. We moeten mensen overtuigen dat met die nieuwe modellen ook geld te verdienen valt, terwijl we er ruimtelijk op vooruit gaan.

Leo Van Broeck: Er is een grote vraag naar regelgeving om grondrechten te kunnen ruilen bij ontwikkelaars. Die weten dat ze dan twee keer de densiteit moeten bouwen op de helft van de gronden, omdat de totale densiteit moet stijgen. Maar zelfs bij dezelfde densiteit vergroot het rendement voor de ontwikkelaar. In negen op de tien gevallen worden ontwikkelaars en particulieren die met een grotere densiteit willen bouwen juist aangespoord om niet in de hoogte te bouwen. Of in de Vlaamse rand niet hoger dan twee lagen met een dak, want anders krijgen we in Grimbergen of Dilbeek te veel anderstaligen.

Allerlei andere agenda's maken dat eigenlijk de overheid de grootste rem is op zuinig grondgebruik.

Dimitri Minten: De overheid heeft in het verleden via wetten als Wet De Taeye impact gehad op onze ruimtelijke ordening, maar ook via de woonbonus – fiscaal voordeel voor het verwerven van eigendom. Maar men merkte dat de vastgoedprijzen gelijkmatig gestegen waren met het bedrag dat de overheid erin stopte. Vooral vermogende eigenaars van gronden en vastgoed zijn er beter van geworden, in plaats van het participeren te subsidiëren. Bovendien werd het systeem in zijn huidige vorm onbetaalbaar en het werd dus op 1 januari 2015 overgeheveld van het federale naar het gewestelijke niveau en minder aantrekkelijk gemaakt. Dat is ook

de politieke vraag van het moment: wat willen we de komende tien jaar nog subsidiëren?

Thomas Rau: Gesteld dat het waar is wat Leo Van Broeck zegt over 2050, ben ik er niet eens in geïnteresseerd. Voor mij zijn de volgende zeven jaar cruciaal. Het is als bij longkanker: dan bouw je de sigaretten niet langzaam af, nee, je stopt meteen met roken. We moeten sturend het systeem veranderen. Welk karakter moet het nieuwe systeem krijgen? Dat is geen evolutionair proces, het moet oncomfortabel worden om effectief te zijn. Bepaalde beroepsgroepen zullen gewoon niet meer bestaan in de toekomst. De Free Record Shops zijn ook dicht, hekken naar beneden. Ons dilemma is dat we weten wat we moeten doen, maar we het niet kunnen realiseren.

Leo Van Broeck: We zitten niet meer in een klassieke cyclische crisis die om de vijf jaar de kop opsteekt. Deze crisis gaat niet meer voorbij, omdat ze gekoppeld is aan het feit dat de planeet te klein is. We gebruiken jaarlijks anderhalf tot twee keer de beschikbare resources en dat stijgt tot vijf keer. Mensen zullen gaan vechten om land, water en voedsel. Het wordt hier niet leuk.

Wat doen we dan nog concreet in gebieden waar al bebouwing is, hoe gaan we daarmee om? Het verhaal van de knoopen is een inspiratiebron. Ook knippen in lintbebouwing is een optie om te herschikken. In Vlaanderen is dat nog niet aan de orde. Recent heeft het ontwerp voor Regionet Leuven van Johan van Reeth van Bureau voor Urbanisme (BUUR) de Vlaamse Ruimtelijke Planningsprijs gewonnen. In dat plan concentreren ze de bebouwing rond assen van openbaar vervoer en zoeken ze naar een systeem van vervuilbare grondrechten om landschappen tussenin te herstellen. Die denkpijles borrelen van onderuit op, maar concreet zijn ze nog lang niet.

Ruut van Paridon: Wij hebben ruimtelijk onderzoek gedaan naar transformatieprocessen in het buitengebied. In Nederland is het buitengebied redelijk goed geordend en is er een soort kunstmatige schaarste qua bouwvergunningen, er mag eigenlijk niet zoveel. Tegelijk wordt de landbouw steeds grootschaliger en zijn er minder boeren, dus komen erven vrij. Boeren verkopen hun erven aan burgers, die er hun woondroom realiseren. Je hebt dus landbouwschaalvergroting en verburgerlijking, waardoor het landschap van betekenis verandert. Er ontstaat een fragmentarisch landschap, iedereen heeft zijn eigen domein en doet zijn eigen ding, maar de samenhang verdwijnt.

We onderzochten of je de vrijgekomen locaties strategischer kunt benutten om een buurtschap te maken en de burgers samen een rol in het landschap te geven.

Dit kan door ze toegankelijkheid en het beheer van landschapselementen in handen te geven, door hen gezamenlijk eigenaar te laten worden, want boeren hebben zelf geen belang bij die landschappelijke elementen. Dat sluit ook aan bij het pleidooi om niet te bouwen. Er komen enorme oppervlaktes aan bestaande bebouwing vrij in het buitengebied, die omgevormd kunnen worden tot 'knoopen'.

Daniëlle Segers: Ook ons Proyecto Roble raakt aan dit thema. We hadden een hoveniersbedrijf als klant die wilde uitbreiden, maar vooraf wilde weten of dat wel de juiste stap was. Ons werd gevraagd om een extreem duurzaam kantoorgebouw te ontwerpen. Roble betekent 'groeien als een eik' en zo is het zes jaar durende bouwproces aangepakt. De opdrachtgever had grote ambities en heeft daarvoor ruim de tijd genomen, in samenwerking met opdrachtgever, architecten, adviseurs en bouwers. De opdrachtgever stelde wel degelijk de juiste vragen, juist omdat het hoveniersbedrijf zijn bestaan opbouwt rond de natuur. Ze hebben echt voeling met de aarde, ze stoppen er geen gif in. Uiteindelijk is het gebouw na de uitgebreide studie een stuk kleiner maar ook slimmer uitgevallen dan vooropgesteld, we noemden het 'van hoveniersbedrijf naar privé-universiteit'. We hebben geen materialenpaspoort opgesteld maar wel tussentijds gemonitord en beschreven om zeker te zijn dat het goed was. Ook het landschap moest een zo groot mogelijke rol spelen. Alles is ermee verbonden. We hebben met zo min mogelijk vierkante meters een zo maximaal mogelijk resultaat voor de toekomst behaald.

Mogen we nog bouwen in die landschappen?

Leo Van Broeck: Je moet alles terugbrengen naar ecologische en maatschappelijke kosten op lange termijn: nutsvoorzieningen, wegeninfrastructuur, enzovoort. Zijn die te groot, dan zal mijn antwoord altijd nee zijn. Ik hoorde onlangs dat elke Vlaming die een tuin heeft – meer dan twaalf procent van de oppervlakte van

bebouwde grond – twintig procent van de oppervlakte ervan zou moeten laten verwilderen of we hebben binnenkort geen bijen meer. Elke grondeigenaar, bedrijf, gemeente, zelfs op de schaal van het gewest – twintig à dertig procent van de grond moet ontoegankelijk gemaakt worden. In principe moeten we leren om niet alles nodig te hebben.

Daniëlle Segers: In Zuid-Nederland wordt aan boeren gevraagd om met stukken land niets te doen. Het zijn belangrijke *stepping stones* in de ecologische systemen. De provinciale nota's bereiden dat wel degelijk voor. Het voordeel voor de boer is ook dat de grond weer op adem kan komen. Dat is een win-winsituatie. Je moet er zelf het positieve van inzien. Met extra belasting is dat moeilijker te begrijpen, dan wordt het iets negatiefs.

Dimitri Minten: Op de echte veranderingen hebben we als architecten eigenlijk niet veel impact. Er zijn zoveel actoren die bepalen hoe de ruimte eruit ziet. We kunnen wel onderzoeken hoe dat verloopt, maar de potentiële winst eruit is doorslaggevend. *Show me the money!* De winst van het niet-bouwen is echt financieel, wijst ons onderzoek uit. Als we willen reorganiseren moeten we aantonen dat andere organisatieprocessen ook financieel interessant kunnen zijn. Het geld moet in beeld gebracht worden.

Als we willen dat de ruimtelijke ordening de economie bepaalt, en niet langer omgekeerd, dan moeten we het als stedenbouwers ook over geld hebben. We moeten de ruimte eerst zichtbaar maken en dan het geld dat daaraan verdiend kan worden.

De politiek, alweer, heeft daarover het laatste woord...

Dimitri Minten: Er is vanavond geen politicus aanwezig. Bij de debatten waaraan ik de afgelopen vijf jaar deelnam, was uiterst zelden een beleidsmaker te bespeuren. En toch is het de politiek die aan de knoppen draait. Nogmaals, daarom moeten we de nieuwe stedelijke ontwikkelingsprocessen ook financieel in beeld brengen. Pas dan zal er misschien naar ons geluisterd worden.

DEEL III WAT IS DE ROL VAN DE OPDRACHTGEVERS?

Wat verwachten wij als architecten van overheden en opdrachtgevers? Om Marie-José Van Hee aan te halen, die er jammer genoeg niet bij kon zijn: hoe spring je creatief om met een kleine beschikbare ruimte, ook al is het maar een eengezinswoning? Hoe kan je daarin verdichten, een woning met een praktijk combineren op een perceel dat zich daar in eerste instantie niet toe leent? Hoe kan je de 'weerbarstigheid van het loket stedenbouw', zoals zij het noemt, daarrond doorbreken? Laat mij me niet hoeven te beperken tot een of twee bouwlagen... Schaffen we de harmonieregel niet beter af – dixit Leo Van Broeck – en is er geen 'herscholing' nodig van de stedenbouwloketten?

Ruut van Paridon: Ik refereer even naar de Nederlandse Rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap, de Gouden Piramide. Eén van onze opdrachtgevers kreeg afgelopen jaar de tweede prijs.

Wat hem onderscheidde: het is iemand die een opdracht heeft, en niet een opdracht geeft.

Iemand met ambitie, die weet wat hij wil. We hebben samen strijd geleverd tot op het niveau van de staatssecretaris om zijn plannen te realiseren. Als ontwerper heb je zo'n opdrachtgever nodig om een echt succesvol project te maken. Dankzij hem zijn nieuwe wegen opengegaan die inspirerend bleven doorwerken.

Ook het Proyecto Roble zou er niet gekomen zijn zonder die fantastische opdrachtgever, maar dat blijven uitzonderingen. Hebben we geen taak om al die andere opdrachtgevers te sensibiliseren?

Daniëlle Segers: De vraag is dan of je gaat zitten wachten op die nieuwe ideale opdrachtgever. Maar wat doe je als blijkt dat die ambities er niet zijn? Verwijs je dan door naar een andere architect? Een opdrachtgever komt niet voor niets bij ons. Wij willen op een slimme manier met ruimtelijke vraagstukken omgaan en die vraag leggen we hem op een of andere manier toch weer voor: hoe ga je om met materialen, met ruimtegebruik? Kunnen we dat toch voor elkaar krijgen, ook al is het in eerste instantie niet zo'n ideale opdrachtgever? Uiteindelijk zijn die niet wijdverspreid.

Leo Van Broeck: Zoals Thomas Rau al zei: je kan nooit een goed antwoord geven op een slechte vraag. Maar wat met de overheid? Die gaat er in onze maatschappij vanuit dat democratie de dictatuur is van het gemiddelde, de middelmaat, en denkt zoals de avant-garde twintig tot dertig jaar geleden dacht en de gemiddelde mens vijf jaar geleden. Die traagheid is eigen aan ons systeem. Bovendien ontsnap je er niet aan dat die overheid een ideologie belichaamt, een maatschappelijk model en een visie op de relatie tussen de beschikbare ruimte en de organisatie van ons gedrag, onze activiteiten en onze behoeftes op de wereld. Dat leidt me tot een vraag die ik iedereen hier zou willen stellen: als aardolie een natuurproduct is, is dan een dominante soort die het hele natuurlijke domein van de planeet bezet ook niet een even natuurlijk gegeven, mét alle *overspill* die erbij hoort? Is het dan fout – volgens mij wel – dat we over enkele generaties de hele planeet tot een netwerk van serres gemaakt zullen hebben, een artificiële wereld, met daarbuiten enkel woestijnen? Is onze hebzucht ook geen natuurlijk fenomeen? Ethisch heel moeilijk, vind ik.

Thomas Rau: Dan eindigen we bij het belangrijkste, namelijk het mensbeeld. Wij zijn geen menselijke wezens op een spirituele reis, maar spirituele wezens op een menselijke reis. Kijken we vanuit dat perspectief ook naar de natuur, dan veranderen we automatisch van een roofofbouw- naar een oogstmaatschappij. Laten we allemaal boeren worden. De natuur heeft altijd gelijk. In die optiek is de overheid een ingehuurd toneelgroep die probeert een land te ondernemen. Dat heeft niet met politiek te maken, de overheid moet behoeften van de samenleving faciliteren, niet het land ondernemen. Het zit dus fundamenteel fout. De vragen die we moeten beantwoorden zijn zo groot, dat het geen politiek vraagstuk meer is. Het is een vraagstuk voor de mensheid geworden. Leaderschap is niet wat jullie willen maar wat jullie nodig hebben, Mandela zei het al. Maar we hebben geen verrassende mensen binnen onze overheden. In Nederland zijn 75 procent van alle inkomsten te danken aan het feit dat we een niet-duurzame maatschappij hebben. En de duurzaamheidsbeweging is een gigantisch probleem: omdat ze namelijk niet financieel kan denken. Vervangen we haar door een financiële motivatie, dan zou alles stukken sneller gaan. We zijn te naïef en bedienen het systeem niet op de manier waarop we dat zouden moeten. *Show me the money!* Dimitri Minten heeft gelijk, daar ligt de sleutel.

Dimitri Minten: Het gaat over keuzes maken, maar wie zal ze maken? Je kan als overheid kiezen geen wegen meer aan te leggen en waterlopen opnieuw als landschapsbepalend te beschouwen. Doen we dat, dan ziet de wereld er over zeven jaar volledig anders uit. Die keuzes zijn eenvoudig.

Thomas Rau: Maar ze moeten worden gemaakt door iemand die impact heeft. Zoals het grote Duitse energiebedrijf EON, dat besloot om geen energie uit kernactiviteiten meer te verkopen. Een gigantische impact.

Tim Vekemans: Maar we moeten ook de juiste woorden gebruiken. In ons vakgebied bezondigen we ons vaak aan de

foute woorden. Laten we stoppen om het woord 'duurzaamheid' te gebruiken, iedereen misbruikt het. Laten we het hebben over 'volhoudbaarheid', een woord van mobiliteitsconsulent Kris Peeters uit Herentals. Is de manier waarop we bezig zijn *volhoudbaar*? Mijn moeder die niet gestudeerd heeft begrijpt dat. Waarom gebeurt er niets? We weten het allemaal. Omdat het ons eigenlijk nog niet voldoende raakt. Hoe kunnen we de ziel van het systeem veranderen? Dat kan denk ik alleen als we elkaar kunnen raken.

Leo Van Broeck: Mensen overtuigen om zelf iets te doen aan de klimaatopwarming is nog zoets. Toch zijn de feiten er. Als door doelbewust menselijk ingrijpen, bijvoorbeeld door een actie van pakweg Noord-Korea, vergelijkbare schade aangericht zou worden, zou meteen de hele wereldgemeenschap ingrijpen.

(Publiek): De politiek is ongrijpbaar en tegelijk ver van ons bed, maar lokaal kun je veel doen, in je huis, je dorp, je omgeving. Al is het door met mensen te spreken. Aan de beweging van bovenaf, de overheid, kan ik niets doen. Maar ik kan wel van onderuit iets veranderen, dat ligt binnen handbereik. Je kan het 'snel' doen en het is veel belangrijker.

(Publiek): Bij dit soort debatten heb je altijd de usual suspects als deelnemers; hoe trek je dat open, en bereik en activeer je een bredere basis? Een minderheid kan de meerderheid aansturen en die bepaalt uiteindelijk wat er gebeurt. Hoe bereik je een vermenigvuldigingseffect?

(Publiek): Het voortschrijdend inzicht krijg je blijkbaar niet geïmplementeerd, het beleid beslist en dat is frustrerend. We komen van ver als het gaat over milieuverontreiniging en daar zijn veel regels over opgesteld. We hebben alles ondergebracht in agentschappen: natuur, land, bos, erfgoed. Die verrichten nuttig

werk, maar daardoor heeft de overheid ook een soort draak gebaard die we zelf niet meer controleren. Met kleine, sectorale akkoorden wordt gestreefd naar deblokkering, maar het systeem kan niet gewijzigd worden. De vraag is of een tijdelijk gekozen mandataris de kennis en de kracht heeft om dat te overstijgen.

Thomas Rau: Nee, zo werkt het niet. We moeten het systeem onderuit halen. Maar hoe? Kijk naar de grote bewegingen, de val van de muur. Niet met geweld, want dat verandert niets. Maar wij als mensen, wij moeten veranderen.

Ik kan alleen maar verantwoordelijkheid nemen voor de dingen die ik doe. Ik kan dus alleen mijn directe omgeving beïnvloeden. Maar ik merk dat dit langzaam maar zeker vruchten afwerpt: vijf jaar geleden was deze discussie veel minder vanzelfsprekend geweest.

De tijden zijn dus veranderd, maar we moeten vakkundiger worden en financieel de dingen beter onderbouwen die nodig zijn om die veranderingen tot stand te brengen.

Dimitri Minten: Ik denk dat de inzichten groeien, ook onder de drive van bouwmeesterschappen. Het inzicht dat we ons verkeerd organiseren wordt steeds groter en de grenzen daarvan worden ook steeds zichtbaarder. Ik verwacht dan ook dat er een punt zal zijn – net als mobiliteitsexpert Peeters aangeeft over het aantal kilometers in de file dat we nog tolereren – waarop we met zijn allen niet meer accepteren dat er 'geen probleem' is. Daarom denk ik toch dat we optimistisch mogen blijven. <<

Kamp C is het provinciaal Centrum Duurzaam Bouwen en Wonen van de provincie Antwerpen. De site is gevestigd in de gemeente Westerlo. Kamp C heeft een werking naar zowel de particuliere bouwer of verbouwer als naar bedrijven in de bouwsector, lokale overheden en scholen. Het conferentie- en bedrijventrum is een trekpleister voor bedrijven uit de duurzame sector waardoor nauwe samenwerkingen tot stand komen. Verder verspreidt Kamp C de aanwezige kennis en brengt de verschillende netwerken (regionaal, provinciaal, Vlaams, Belgisch en Europees) en stakeholders uit de duurzaamheids- en de bouwsector in kaart en brengt ze met elkaar in contact.

www.kampc.be

AR-TUR is het centrum voor architectuur, stedelijkheid en landschap in de Kempen. Als platform beoogt AR-TUR een zo groot mogelijke impact op de ruimtelijke kwaliteit van de gebouwde omgeving in de regio Kempen, hierbij zoveel mogelijk aansluitend op actuele en toekomstige maatschappelijke uitdagingen. Vanuit de specifieke omgeving van een kleine stad als Turnhout en haar landelijke omgeving en vanuit de artistieke omgeving van cultuurhuis de Warande is AR-TUR een incubator voor inspirerende, duurzame architectuur en landschapsarchitectuur.

www.ar-tur.be

www.ar-tur.be

www.kampc.be

REDACTIE

AR-TUR, centrum voor architectuur, stedelijkheid en landschap in de Kempen
Kamp C, provinciaal centrum voor duurzaam bouwen en wonen

MET BIJDRAGEN VAN

Els Nulens en Peggy Totté (Blauwdruk)
Wieland De Hoon
Jet Groen (Kamp C)
Evelien Pieters en Edith Wouters (AR-TUR)

FOTOGRAFIE

Bart Van der Moeren
(overige bronnen zijn vermeld bij de betreffende beelden)

COVER

Sociale woningen in Pijpelheide, ontworpen door Collectief Noord. Beeld: Filip Dujardin.

GRAFISCHE VORMGEVING

Lies Van den Eynde, dienst communicatie van de Warande

UITGEVER

AR-TUR, via Brave New Books
Warandestraat 42
2300 Turnhout
info@ar-tur.be

EDITIE

CAHIER #3, maart 2015

Dit cahier bevat de verslaglegging van de lezingenreeks Less is More – minder ruimte vraagt om meer architectuur. Deze reeks organiseerden Kamp C en AR-TUR in 2014.

MET DANK AAN

De sprekers: Thomas Rau, Leo Van Broeck, Ruut van Paridon, Erik Wieërs, Daniëlle Segers en Huib van Zeijl, Marie-José Van Hee, Dimitri Minten en Tim Vekemans. De gespreksleiders: Peggy Totté en Els Nulens. En alle deelnemers aan de lezingen en het debat.

DANKZIJ DE ONDERSTEUNING VAN

Vande Moortel
Assiver

